

Date: 3rd September-2026

“FEAR, SHAME, GUILT VA ANGER SALBIY EMOTSIONAL
KONSEPTLARINING INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI LINGVOMADANIY
VA LINGVOKOGNITIV VERBALLASHUVI”

Karimova Dilzodaxon Lazizjon qizi
dilzodaxon.karimova@icloud.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida fear (qo‘rquv), shame (uyat), guilt (aybdorlik) va anger (g‘azab) kabi salbiy emotsional konseptlarning lingvomadaniy va lingvokognitiv xususiyatlari qiyosiy jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqotda ingliz va o‘zbek badiiy adabiyotlaridan olingan leksik, frazeologik, metaforik va kontekstual birliklar tahlil qilindi. Qiyosiy-chog‘ishtirma, semantik-komponent, lingvokognitiv va lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijalar salbiy emotsional konseptlar universal xususiyatlar bilan bir qatorda, har bir xalqning milliy qadriyatlari va madaniy qarashlarini ham aks ettirishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: emotsional konsept, salbiy emotsiya, lingvomadaniyat, lingvokognitiv tahlil, qo‘rquv, konseptuallashtirish, metafora, frazeologizm.

Аннотация. В статье проводится сопоставительное исследование лингвокультурных и лингвокогнитивных особенностей негативных эмоциональных концептов fear (страх), shame (стыд), guilt (чувство вины) и anger (гнев) в английском и узбекском языках. В качестве материала использованы лексические, фразеологические, метафорические и контекстуальные единицы английской и узбекской художественной литературы. В исследовании применены сопоставительный, семантико-компонентный, лингвокогнитивный и лингвокультурологический методы анализа. Результаты показывают, что эмоциональные концепты имеют универсальную основу, но их языковая репрезентация отражает национально-культурные особенности двух языков.

Ключевые слова: эмоциональный концепт, негативная эмоция, лингвокультура, лингвокогнитивный анализ, страх, стыд, чувство вины, гнев, концептуализация, метафора, фразеологизм.

Annotation. This article examines the linguocultural and linguocognitive features of the negative emotional concepts fear, shame, guilt, and anger in English and Uzbek from a comparative perspective. The study analyzes lexical, phraseological, metaphorical, and contextual units selected from English and Uzbek literary works. Comparative, semantic-componential, linguocognitive, and linguocultural methods are employed to identify universal and culture-specific features of emotional conceptualization. The findings demonstrate that these concepts have a universal emotional basis while their linguistic representation reflects specific national and cultural values.

Keywords: emotional concept, negative emotion, linguoculture, linguocognitive analysis, fear, shame, guilt, anger, conceptualization, metaphor, phraseological unit.

Date: 3rd September-2026

Insonning emotsional holatini ifodalash tilning eng murakkab va ko‘p qatlamli hodisalaridan biri hisoblanadi. Emotsiyalar insonning borliqni idrok etishi, baholashi, unga munosabati hamda ijtimoiy tajribasini aks ettirib, tilning leksik, frazeologik, metaforik va diskursiv qatlamlarida turlicha namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan emotsional konseptlar nafaqat psixologik holatning lingvistik ifodasi, balki muayyan xalqning mentaliteti, qadriyatlari, axloqiy me‘yorlari va madaniy tajribasini aks ettiruvchi muhim lingvomadaniy birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy antropotsentrik tilshunoslikda til birliklarini inson tafakkuri va madaniyati bilan uzviy aloqada tadqiq etishning kuchayishi emotsional konseptlarni lingvokognitiv va lingvomadaniy nuqtayi nazardan o‘rganishning dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Salbiy emotsiyalar inson tajribasining universal tarkibiy qismi bo‘lsa-da, ularning konseptual va verbal ifodasi turli lingvomadaniy jamoalarda bir xil shaklda namoyon bo‘lmaydi. Xususan, **FEAR, SHAME, GUILT va ANGER** konseptlari insonning xavf, ijtimoiy baholanish, axloqiy javobgarlik hamda nizoli vaziyatlarga munosabatini ifodalashi bilan o‘zaro semantik jihatdan bog‘liqdir. Biroq mazkur emotsiyalarning qaysi obrazlar, metaforalar, frazeologik birliklar, baholovchi birliklar va madaniy assotsiatsiyalar orqali ifodalanishi tilning milliy-madaniy xususiyatlari bilan belgilanadi. Shu sababli mazkur konseptlarni ingliz va o‘zbek tillari materiallari asosida qiyosiy tadqiq etish universal emotsional tajriba bilan milliy-madaniy tafakkur o‘rtasidagi munosabatni aniqlash imkonini beradi.

Kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan konsept inson ongida shakllanuvchi, bilim, tajriba, assotsiatsiya va baholash komponentlarini o‘zida mujassamlashtiruvchi mental tuzilma sifatida qaraladi. Emotsional konseptlar esa ushbu mental tuzilmaning insonning hissiy tajribasi bilan bog‘liq maxsus ko‘rinishini tashkil etadi. Ularning lingvistik verballashuvini tahlil qilish orqali konseptning semantik yadrosi, periferik belgilari, obrazli komponentlari va madaniy mazmunini aniqlash mumkin. Lingvomadaniy yondashuv esa mazkur birliklarda aks etgan milliy qadriyatlar, ijtimoiy me‘yorlar, axloqiy qarashlar va madaniy stereotiplarni aniqlashga xizmat qiladi. Demak, lingvokognitiv va lingvomadaniy yondashuvlarning uyg‘unligi salbiy emotsional konseptlarning ko‘p qatlamli tabiatini ochib berish uchun samarali metodologik asos yaratadi.

Ingliz va o‘zbek tillarida emotsiya ifodasiga oid leksik va frazeologik birliklar mavjud bo‘lsa-da, **FEAR, SHAME, GUILT va ANGER** konseptlarining yagona qiyosiy lingvokognitiv-lingvomadaniy tizim doirasida, ularning yadro-periferik strukturasi, metaforik modellashtirilishi va milliy-madaniy komponentlari o‘zaro bog‘liqlikda tadqiq etilishi alohida ilmiy e‘tibor talab qiladi. Ayniqsa, shame va guilt konseptlarining ijtimoiy hamda axloqiy baholash bilan bog‘liq semantik komponentlari, fear konseptining xavf va tahdidni konseptuallashtirishdagi roli hamda anger konseptining tana, issiqlik, kuch va harakat obrazlari orqali ifodalanishi qiyosiy tadqiqot uchun muhim material beradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi fear, shame, guilt va anger salbiy emotsional konseptlarining ingliz va o‘zbek tillaridagi lingvokognitiv hamda lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash, ularning verbal ifodalanish vositalarini tizimlashtirish va ikki tilga xos umumiy hamda milliy-madaniy belgilarni qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Date: 3rd September-2026

Tadqiqotda konseptual tahlil, qiyosiy-chog'ishtirma tahlil, komponent tahlili, semantik tahlil, lingvomadaniy tahlil, kognitiv-metaforik tahlil, kontekstual tahlil va miqdoriy-statistik tahlil metodlaridan foydalaniladi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi mazkur emotsional konseptlarni ifodalovchi leksik birliklar, frazeologizmlar, paremiologik birliklar va kontekstual misollar tanlanadi. Miqdoriy tahlil orqali konseptlarni ifodalovchi birliklarning uchrash chastotasi aniqlanib, sifat tahlili natijalari statistik ko'rsatkichlar bilan to'ldiriladi.

Tadqiqotning ilmiy natijasi sifatida fear, shame, guilt va anger konseptlarining ingliz va o'zbek tillaridagi yadro va periferik komponentlarini aniqlash, ularning asosiy kognitiv-metaforik modellarini tasniflash hamda universal va milliy-madaniy belgilarini chegaralash ko'zda tutiladi. Xususan, tadqiqot natijasida har bir konseptning verbalizatsiya modeli ishlab chiqilib, ikki tilda salbiy emotsiyalarning konseptuallashtirilishidagi o'xshashlik va farqlarni aniq ko'rsatuvchi qiyosiy jadval va statistik ko'rsatkichlarni shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Shu tariqa tadqiqot emotsional konseptlarning til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi munosabatni ochib berishga xizmat qiladi.

Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek badiiy adabiyotidan tanlab olingan kontekstual birliklar, leksik birliklar, frazeologizmlar, metaforik ifodalar hamda emotsional holatni bilvosita ifodalovchi nutqiy birliklardan foydalanildi. Badiiy matnlarning tadqiqot materiali sifatida tanlanishiga sabab shundaki, emotsional konseptlar badiiy diskursda faqat bevosita emotsiya nomlari orqali emas, balki personajlarning ichki kechinmalari, dialoglari, tana reaksiyalari, metaforalar, frazeologik birliklar va ijtimoiy munosabatlar orqali ham ifodalanadi.

Ingliz tilidagi materiallar William Shakespearenin *Hamlet* va *Macbeth*⁹ asarlari, Jane Austenning *Pride and Prejudice*¹⁰ (*G'urur va andisha*), Charlotte Brontening *Jane Eyre*¹¹, Charles Dickensning *Great Expectations*¹² (*Buyuk umidlar*), Emily Brontening *Wuthering Heights*¹³ (*Bo'ronli dovonlar*), F. Scott Fitzgeraldning *The Great Gatsby*¹⁴ (*Buyuk Getsbi*) va George Orwellning¹⁵ 1984 asarlaridan tanlandi. Mazkur asarlar turli tarixiy davr, janr va badiiy uslubga mansubligi bilan ajralib turadi hamda insonning qo'rquv, uyat, aybdorlik va g'azab kabi emotsional holatlarini turli ijtimoiy va psixologik vaziyatlarda kuzatish imkonini beradi.

O'zbek tilidagi materiallar Abdulla Qodiriyning *O'tkan kunlar*¹⁶, Cho'lponning *Kecha va kunduz*¹⁷, Abdulla Qahhorning *O'g'ri*¹⁸, O'tkir Hoshimovning *Dunyoning*

⁹ Shakespeare, W. *Hamlet*. — London: Penguin Classics, 2005. — 400 p. — ISBN 978-0141013077.

¹⁰ Austen, J. *Pride and Prejudice*. Edited with an introduction and notes by Vivien Jones. — London: Penguin Classics, 2009. — 480 p. — ISBN 978-0141040349.

¹¹ Brontë, C. *Jane Eyre*. Edited by Stevie Davies. — London: Penguin Classics, 2006. — ISBN 978-0141441146.

¹² Dickens, C. *Great Expectations*. Edited by Charlotte Mitchell, with an introduction by David Trotter. — London: Penguin Classics, 2002.

¹³ Brontë, E. *Wuthering Heights*. Introduction by Pauline Nestor, preface by Lucasta Miller. — London: Penguin Classics, 2009. — 416 p. — ISBN 978-0141040356.

¹⁴ Fitzgerald, F. S. *The Great Gatsby*. — New York: Scribner, 2004. — 208 p. — ISBN 978-0743273565.

¹⁵ Orwell, G. 1984. Introduction by Julian Symons. — New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1992. — 384 p. — ISBN 978-0679417392.

¹⁶ Qodiriy, A. *O'tkan kunlar*. — Toshkent: Ilm-ziyo-zakovat, 2019. — 432 b. — ISBN 978-9943-5524-9-4.

¹⁷ Cho'lpon. *Kecha va kunduz*. — Toshkent: Ilm-ziyo-zakovat, 2019.

Date: 3rd September-2026

ishlari¹⁹, Said Ahmadning *Ufq*²⁰, Togʻay Murodning *Otamdan qolgan dalalar*²¹ hamda Pirmqul Qodirovning *Yulduzli tunlar*²² asarlaridan olindi. Ushbu asarlarning tanlanishida oʻzbek xalqining oilaviy munosabatlari, ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy meʼyorlari, jamoaviy qarashlari va milliy mentalitetini keng aks ettirishi hisobga olindi. Shu jihatdan oʻzbek badiiy matnlari shame (uyat), guilt (aybdorlik) va anger (gʻazab) kabi konseptlarning milliy-madaniy komponentlarini aniqlash uchun muhim manba vazifasini bajaradi.

Tadqiqot materiallarini shakllantirish jarayonida faqat fear (qoʻrquv), shame (uyat), guilt (aybdorlik) va anger (gʻazab) kabi asosiy nominativ birliklar emas, balki ularning semantik maydoniga kiruvchi birliklar ham hisobga olindi. Jumladan, fear konsepti doirasida fear (qoʻrquv), afraid, frightened (qoʻrqan), terror (vahima/qoʻrquv), horror (dahshat), dread (vahima aralash qoʻrquv), anxiety (xavotir), panic (vahima) kabi inglizcha birliklar va oʻzbek tilidagi qoʻrquv, qoʻrqinch, vahima, hadik, xavotir kabi birliklar tahlil qilindi. Shame (uyat) konsepti uchun shame (uyat), ashamed (uyalgan), embarrassment (xijolat), humiliation (kamsitilish/yerga urilish), disgrace (sharmandalik) kabi birliklar hamda oʻzbek tilidagi uyat, uyalmoq, xijolat, sharmandalik, or, nomus, andisha kabi birliklar tanlandi. Guilt konsepti guilt (aybdorlik), guilty (aybdor), remorse (pushaymonlik), regret (afsuslanish), blame (ayblash) kabi inglizcha birliklar va oʻzbek tilidagi ayb, aybdorlik, pushaymonlik, nadomat, vijdon, vijdon azobi birliklari orqali oʻrganildi. Anger (gʻazab) konsepti esa anger (gʻazab), angry (jahldor), rage (qattiq gʻazab), fury (qahr), irritation (achchiqlanish), resentment (xafagarchilik) kabi birliklar hamda gʻazab, jahl, qahr, achchiqlanish, dargʻazablik kabi oʻzbekcha birliklar asosida tahlil qilindi.

Tadqiqotda konseptlarning bilvosita verbalizatsiyasini aniqlash maqsadida frazeologik va metaforik birliklarga ham alohida eʼtibor qaratildi. Masalan, ingliz tilidagi lose one's temper (oʻzini tuta olmay qolmoq), see red (qattiq gʻazablanmoq), boiling with anger (gʻazabdan qaynamoq), blow one's top (juda qattiq jahli chiqmoq) kabi birliklar anger (gʻazab) konseptining metaforik va frazeologik verbalizatsiyasini ifodalaydi. Oʻzbek tilida esa jahli chiqmoq, qoni qaynamoq, qahrga kelmoq, achchigʻi chiqmoq kabi birliklar mazkur konseptning obrazli ifodasini tashkil etadi. Fear (qoʻrquv) konseptida shake with fear (qoʻrquvdan titramoq), scared stiff (qattiq qoʻrqib qolmoq) kabi birliklar hamda oʻzbek tilidagi yuragi orqasiga tortmoq, yuragi taka-puka boʻlmoq kabi frazeologizmlar insonning qoʻrquv holatini tana reaksiyasi orqali konseptuallashtirishini koʻrsatadi. Tadqiqotda qiyosiy-chogʻishtirma, semantik-komponent, konseptual, lingvokognitiv, lingvomadaniy, metaforik va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanildi. Qiyosiy-chogʻishtirma metod ingliz va oʻzbek tillaridagi emotsional birliklarning umumiy va farqli xususiyatlarini aniqlashga xizmat qildi. Semantik-komponent tahlil yordamida har bir

¹⁸ Qahhor, A. *Anor: qissa va hikoyalar*. — Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. — ISBN 978-9943-03-381-8

¹⁹ Hoshimov, Oʻ. *Dunyoning ishlari*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. — 206 b. — ISBN 978-9943-5397-8

²⁰ Said Ahmad. *Ufq: trilogiya*. — Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.

²¹ Murod, T. *Otamdan qolgan dalalar*. — Toshkent: Oʻzbekiston NMIU, 2021. — 360 b. — 2-nashr. — ISBN 978-9943-25-524-1.

²² Qodirov, P. *Yulduzli tunlar*. — Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2016. — 546 b. — ISBN 978-9943-26-447-2.

Date: 3rd September-2026

konseptning asosiy ma'no komponentlari ajratildi. Lingvokognitiv tahlil orqali mazkur konseptlarning inson ongida shakllanishi va konseptuallashtirilishi o'rganildi. Lingvomadaniy tahlil esa emotsional birliklarda aks etuvchi milliy qadriyatlar, ijtimoiy me'yorlar, axloqiy qarashlar va madaniy assotsiatsiyalarni aniqlash imkonini berdi. Metaforik tahlil emotsiyalarning issiqlik, olov, kuch, harakat, tana va boshqa obrazlar orqali ifodalanishini aniqlash uchun qo'llanildi. Kontekstual tahlil esa tanlangan birliklarning badiiy matndagi konkret ma'nosini aniqlashga xizmat qildi.

Natijalarni obyektivlashtirish maqsadida miqdoriy-statistik tahlil ham qo'llanildi. Har bir emotsional konseptga tegishli birliklar direct lexical verbalization (bevosita leksik verbalizatsiya), phraseological verbalization (frazelogik verbalizatsiya), metaphorical verbalization (metaforik verbalizatsiya) va contextual verbalization (kontekstual verbalizatsiya) guruhlariga ajratildi. Har bir birlikning qaysi asarda, qanday kontekstda va qaysi konsept doirasida qo'llangani qayd etilib, keyinchalik ingliz va o'zbek tillari bo'yicha qiyosiy statistik hisob-kitob amalga oshirildi. Shu tariqa tadqiqotning sifat va miqdoriy natijalari o'zaro uyg'unlashtirildi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, fear (qo'rquv), shame (uyat), guilt (aybdorlik) va anger (g'azab) konseptlari ingliz va o'zbek tillarida umumiy insoniy emotsional tajribaga asoslangan bo'lsa-da, ularning tildagi ifodasi va mazmunida muhim lingvomadaniy farqlar mavjud. Har ikki tilda mazkur emotsiyalarni bevosita ifodalovchi leksik birliklar mavjud. Shu bilan birga, ularning mazmuni metaforalar, frazeologik birliklar va turli kontekstlar orqali yanada kengayadi. Demak, emotsional konseptlarning mazmuni faqat lug'aviy ma'no bilan chegaralanmaydi. Ular insonning shaxsiy tajribasi, ijtimoiy muhiti, madaniy qadriyatlari va jamiyatda shakllangan qarashlari bilan chambarchas bog'liq.

Ingliz va o'zbek badiiy asarlarida salbiy emotsional konseptlarning qo'llanilishi

Asar	emotsional birlik	O'zbekcha ma'nosi	Kontekstdagi ma'nosi va vazifasi	Lingvokognitiv xususiyati	O'zbek tilidagi o'xshashlik/farqi
William Shakespeare, <i>Hamlet</i>	fear	qo'rquv	Hamlet arvoh ortidan borishdan qo'rqish	Qo'rquv xavfni	O'zbek tilidagi qo'rquv
			mumkinligi haqidagi oldindan sezish	xavf	asosiy
William Shakespeare, <i>Hamlet</i>	guilty / guilt	/ aybdor / aybdorlik	vaziyatda qo'llanadi. va Bu yerda qo'rquv ehtiyotkorlik noma'lum va holati sifatida g'ayritabiiy xavf ifodalangan. bilan bog'langan.	komponent, ammo tana reaksiyasi bilan bog'liq ifodalar ko'proq uchrami mumkin.	
			Claudius qilmishini, ya'ni vijdon, jinoyat ayb, aybdor, va axloqiy vijdon, o'ldirganini anglab, javobgarlik o'zini aybdor his bilan qiladi.	o'z Aybdorlik va o'ldirganini anglab, javobgarlik his bilan bog'langan.	O'zbek tilidagi aybdor, pushaymonlik birliklari bilan semantik jihatdan

Date: 3rd September-2026

Asar	emotsional birlik	O'zbekcha ma'nosi	Kontekstdagi ma'nosi va vazifasi	Lingvokognitiv xususiyati	O'zbek tilidagi o'xshashlik/farqi yaqin.
William Shakespeare, <i>Hamlet</i>	shame	uyat	Hamlet onasining xatti-harakatini axloqiy jihatdan qoralab, uyat tushunchasini ishlatadi.	Uyat axloqiy me'yorning buzilishi shaxsning ijtimoiy-axloqiy baholanishi bilan bog'langan.	O'zbek tilidagi uyat, nomus, andisha tushunchalari bilan juda yaqin.
William Shakespeare, <i>Macbeth</i>	fear	qo'rquv	Macbeth qotillikdan keyin har qanday tovush va hodisadan cho'chib boshlaydi; uning qo'rquvi sodir etgan jinoyati bilan bog'liq.	Qo'rquv tashqi xavfdan tashqari ichki vijdon azobining natijasi sifatida berilgan.	O'zbek tilida ham qo'rquv ko'pincha vijdon, xavf va ichki bezovtalik bilan bog'lanadi.
William Shakespeare, <i>Macbeth</i>	Guilt	aybdorlik	Macbeth qotillikdan keyin o'z qonni yuvish orqali aybdorlikni jismoniy obrazga aylantiradi.	Guilt (aybdorlik) "qon", "qo'l", "tozalash" obrazlari orqali konseptuallashtirilgan.	O'zbek tilidagi vijdon azobi va aybni "yurakda" yoki "ko'ngilda" his qilish kabi ifodalar bilan qiyoslash mumkin.
William Shakespeare, <i>Macbeth</i>	shame	uyat	Lady Macbeth o'zini qo'rqqoq yoki zaif ko'rsatishni istamasligini aytishda shame birlikidan foydalanadi.	Uyat bu yerda qo'rqqoqlik va kuchsizlik bilan bog'langan ijtimoiy bahodir.	O'zbek tilida ham uyat ba'zan "el nima deydi?" va "odamlar oldida qanday ko'rinaman?" mazmunida namoyon bo'ladi.
Jane Austen, <i>Pride and Prejudice</i>	shame, embarrass uyat, ment kabi birliklar	uyat, xijolat	Asarda ijtimoiy mavqe, odob, obro' va boshqalarning bahosi personajlarning hissiy holatiga ta'sir qiladi.	Shame ijtimoiy baholash bilan bog'langan.	O'zbek tilidagi uyat, or, andisha, obro' tushunchalari bilan qiyoslash imkonini beradi.
Charlotte Brontë, <i>Jane</i>	fear, shame,	qo'rquv, uyat,	Jane Eyrening bolalikdagi	Emotsiya qo'rquvi, shaxsiy	O'zbek adabiyotidagi

Date: 3rd September-2026

Asar	emotsiona l birlik	O'zbekch a ma'nosi	Kontekstdagi ma'nosi va vazifasi	Lingvokogniti v xususiyati	O'zbek tilidagi o'xshashlik/farqi
Eyre	guilt kabi birliklar	aybdorlik	jazolanishi ijtimoiy ostidagi orqali emotsiyalar ifodalanadi.	va va ijtimoiy bosim nazorat holatlari bog'langan. salbiy	oilaviy va ijtimoiy nazorat bilan qiyoslanishi mumkin.
Charles Dickens, <i>Great Expectations</i>	guilt	aybdorlik	Pip qo'riqchidan va jazodan qo'rqadi hamda qilgan ishining "guilt"ini yashirishga Matnda u dalillarni yuvishga aybdorlikni kuchaytiradi.	qo'rquv urinadi. jazodan qochish birga keladi.	O'zbek tilidagi va ayb, vijdon va jazodan qo'rqish birliklari bilan o'xshash.
Charles Dickens, <i>Great Expectations</i>	ashamed	uyalgan	Pip o'zining oddiy oilasi va uyidan uyaladi, chunki Estella uni past ijtimoiy mavqega ega deb baholashidan qo'rqadi.	Shame ijtimoiy tabaqa, obro' va boshqalarning bahosi bilan bog'langan.	O'zbek tilida ham uyat ko'pincha jamoatchilik fikri va obro' bilan bog'lanadi.
Emily Brontë, <i>Wuthering Heights</i>	afraid	qo'rqmoq	Linton Catherine'ning xatti-harakatidan undan uzoqlashmoqchi bo'ladi.	Qo'rquv kuchli shaxs oldidagi ojizlik sifatida tasvirlangan.	O'zbek tilidagi qo'rqmoq, hadik qilmoq, yuragi taka-puka bo'lmoq bilan qiyoslash mumkin.
Emily Brontë, <i>Wuthering Heights</i>	ashamed	uyalgan	Linton Catherine sabab o'zini qo'rqib va uyat holatida his qiladi.	Fear va shame bir vaziyatda birlashib, qo'rquvning ijtimoiy uyatga aylanishini ko'rsatadi.	O'zbek tilida ham qo'rquv va xijolat bir vaziyatda birgalikda ifodalanishi mumkin.
F. Scott Fitzgerald, <i>The Great Gatsby</i>	shame	uyat	Narrator bilan Gatsby Shame bog'liq yerda vaziyatda "shame"ni his qiladi. Bu holat Gatsby haqidagi boshqalarning salbiy baho	bu Shame individual hissiyotdan ijtimoiy baho	O'zbek tilidagi uyat va obro' tushunchalari bilan qiyoslash mumkin.

Date: 3rd September-2026

Asar	emotsional birlik	O'zbekcha ma'nosi	Kontekstdagi ma'nosi va vazifasi	Lingvokognitiv xususiyati	O'zbek tilidagi o'xshashlik/farqi
			munosabati bog'liq.	bilan axloqiy munosabat bilan bog'langan.	
George Orwell, 1984	fear	qo'rquv	Asarda siyosiy jazolanish bilan bog'liq keng qo'llanadi.	qo'rquv va boshqarish xavfi nazorat qilish vositasiga aylanadi.	O'zbek badiiy matnlaridagi qo'rquv ko'proq shaxslararo va ijtimoiy munosabatlar orqali berilishi mumkin.
Abdulla Qodiriy, O'tkan kunlar	uyat	shame	Asarda qizarish shaxsiy va ijtimoiy holatini ifodalash uchun qo'llanadi. Masalan, qahramonning yuzi "uyatidan qip-qizil" bo'lishi jismoniy reaksiya orqali berilgan.	Uyat yuzning qizarishi orqali fiziologik holatga ko'chirilgan.	Ingliz tilidagi shame bilan umumiy jihati ijtimoiy bahodir; farqi o'zbek matnida yuz va qizarish kabi tana belgilarining obrazli qo'llanishidadir.
Abdulla Qodiriy, O'tkan kunlar	g'azab	anger	G'azab kuchli hissiy holat sifatida, insonning fikrlash va xatti-harakatiga ta'sir qiluvchi holat sifatida tasvirlanadi.	G'azab aql bilan nazorat qilish qiyin bo'lgan kuchli emotsiya holat sifatida konseptuallashtirilgan.	Ingliz tilidagi anger bilan o'xshash; ikkala tilda ham g'azab inson xatti-harakatini boshqaruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi.
Cho'lpon, Kecha kunduz	va uyat	shame	Asarda "uyat bo'ladi" kabi ijtimoiy va axloqiy me'yorni bildiradi.	Uyat shaxsiy hissiyotdan tashqari jamiyat tomonidan belgilangan xulq me'yori sifatida ishlatiladi.	Bu jihat <i>Pride and Prejudicedagi</i> ijtimoiy baholash bilan o'xshash.
Cho'lpon,	qo'rquv	fear	Ayrim vaziyatlarda	Qo'rquv ichki	Ingliz

Date: 3rd September-2026

Asar	emotsiona l birlik	O‘zbekch a ma’nosi	Kontekstdagi ma’nosi va vazifasi	Lingvokogniti v xususiyati	O‘zbek o‘xshashlik/farqi	tilidagi
Kecha kunduz	va		qo‘rquv shaxsning ijtimoiy va ijtimoiy shaxslararo vaziyatni munosabatlaridagi baholash bilan mavjud. xavotirni ifodalash bog‘lanadi. uchun ishlatiladi.			fear bilan umumiy kognitiv asos
O‘tkir Hoshimov, Dunyoning ishlari	qo‘rquvga oid tasvirlar	fear	Qorong‘ilik, yolg‘izlik, ojizlik va Emotsiya ona xotirasi bilan bevosita bog‘liq ruhiy holat “qo‘rqdim” tasvirlanadi; deyishdan qahramon o‘zini ko‘ra muhit va “tanho, ojiz” his tana reaksiyasi qiladi va yuragi orqali beriladi. gursillaydi.			Ingliz tilidagi ayrim badiiy asarlarda ham fear bilvosita tasvirlanadi, ammo o‘zbek matnida ona va xotira bilan bog‘liq hissiy qatlam kuchli.
Pirimqul Qodirov, Yulduzli tunlar	qo‘rquv	fear	Asarda qo‘rquv, umidsizlik, tushkunlik kabi ruhiy holatlar tarixiy voqealar va insoniy munosabatlar bilan bog‘liq holda tasvirlanadi.	Qo‘rquv tarixiy-siyosiy vaziyat va insonning ruhiy holati bilan bog‘langan.		1984dagi fear bilan qiziqarli qiyoslash mumkin: ikkala holatda ham tashqi kuch inson ruhiyatiga ta’sir qiladi.

Qiyosiy tahlil natijalari fear (qo‘rquv), shame (uyat), guilt (aybdorlik) va anger (g‘azab) konseptlarining ingliz va o‘zbek tillarida umumiy kognitiv asosga ega ekanligini, biroq ularning lingvokultural periferiyasida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Ingliz tilidagi badiiy diskursda mazkur konseptlar ko‘proq individual psixologik holat, ijtimoiy mavqe, shaxsiy javobgarlik va institutsional nazorat bilan bog‘liq holda namoyon bo‘lsa, o‘zbek badiiy diskursida ular oila, jamoa, obro‘, nomus, andisha, vijdon va shaxslararo munosabatlar bilan chambarchas bog‘langan. Shu bilan birga, har ikki tilda fear (qo‘rquv)ning xavf, guilt (aybdorlik)ning axloqiy javobgarlik, shame (uyat)ning ijtimoiy baholash va anger (g‘azab)ning kuchli ichki reaksiya bilan bog‘lanishi universal kognitiv xususiyat sifatida namoyon bo‘ladi.

Fear (qo‘rquv) konsepti tahlil qilingan badiiy matnlarda, asosan, xavf yoki tahdidni anglash, ushbu vaziyatga nisbatan ruhiy ta’sirlanish va o‘zini himoya qilish ehtiyoji bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Ingliz tilida fear (qo‘rquv), fright (qo‘rquv), terror (vahima), dread (kuchli qo‘rquv), anxiety (xavotir) va panic (vahima) kabi birliklar qo‘rquvning turli daraja va ko‘rinishlarini ifodalash uchun ishlatiladi. O‘zbek tilida esa qo‘rquv, vahima, hadik, xavotir va qo‘rqinch kabi birliklar mazkur emotsional holatni ifodalovchi asosiy vositalar hisoblanadi. Tahlil jarayonida o‘zbek badiiy matnlarda

Date: 3rd September-2026

qo'rquvning inson tanasi, ayniqsa yurak bilan bog'liq holda ifodalanishi ham kuzatildi. Masalan, yuragi taka-puka bo'lmoq yoki yuragi orqasiga tortmoq kabi frazeologik birliklarda qo'rquv insonning jismoniy holati orqali tasvirlanadi. Bu esa o'zbek tilida qo'rquvning nafaqat ruhiy, balki fiziologik holat sifatida ham konseptuallashtirilishini ko'rsatadi. Umuman olganda, qo'rquv konseptining shakllanishida avvalo xavfning anglanishi, undan keyin qo'rquv hissining paydo bo'lishi va nihoyat, ushbu hissiyotning insonning jismoniy yoki ruhiy holatida namoyon bo'lishi kuzatiladi.

Shame (uyat) konsepti tadqiqotda kuchli ijtimoiy va madaniy mazmunga ega bo'lgan emotsional konseptlardan biri sifatida namoyon bo'ldi. Ingliz tilidagi shame (uyat), ashamed (uyalغان), embarrassment (xijolat), humiliation (kamsitilish) va disgrace (sharmandalik) birliklari, asosan, shaxsning o'z xatti-harakati yoki holatini ijtimoiy jihatdan nomaqbul deb baholashi bilan bog'liq. O'zbek tilida esa uyat, xijolat, sharmandalik, or, nomus va andisha kabi birliklar mazkur emotsiyani ifodalash bilan birga, o'zbek xalqining ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarini ham aks ettiradi. Ayniqsa, yuz, el, odamlar, nomus va andisha kabi tushunchalarning uyat konsepti bilan birgalikda qo'llanishi uning o'zbek lingvomadaniyatidagi mazmunini kengaytiradi. Bunday birliklarda insonning o'z xatti-harakatiga nisbatan munosabati bilan bir qatorda, jamiyat va atrofidagi insonlarning unga bergan bahosi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli o'zbek tilidagi uyat konsepti ko'pincha shaxsiy hissiyotdan tashqari, oila, jamoa, obro' va axloqiy me'yorlar bilan ham bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Guilt (aybdorlik) konsepti shame (uyat) konsepti bilan semantik jihatdan yaqin bo'lsa-da, ularning mazmuniy markazida ma'lum farq mavjud. Guilt (aybdorlik) ko'proq insonning o'z xatti-harakatini axloqiy jihatdan noto'g'ri deb baholashi va buning uchun ichki mas'uliyatni his qilishi bilan bog'liq. Ingliz tilidagi guilt (aybdorlik), guilty (aybdor), remorse (pushaymonlik), regret (afsuslanish) va blame (ayblash) kabi birliklar shaxsning sodir etgan harakati yoki xatosi bilan bog'liq ichki kechinmalarini ifodalaydi. O'zbek tilidagi ayb, aybdor, aybdorlik, pushaymonlik, nadomat, vijdon va vijdon azobi kabi birliklarda ham insonning o'z xatti-harakatiga nisbatan ichki bahosi va axloqiy mas'uliyati namoyon bo'ladi. Shu jihatdan guilt (aybdorlik) konsepti odatda insonning biror xatti-harakatni sodir etishi, ushbu harakatning noto'g'ri ekanini anglashi, o'zini baholashi va natijada pushaymonlik yoki vijdon azobini his qilishi bilan bog'liq. Bu jihat uni shame (uyat) konseptidan farqlaydi. Shame (uyat)da boshqa insonlarning bahosi muhimroq bo'lsa, guilt (aybdorlik)da shaxsning o'z vijdoni va axloqiy mezonlari asosidagi bahosi ustunlik qiladi.

Anger (g'azab) konsepti esa ingliz va o'zbek tillarida turli darajadagi kuchli salbiy emotsional holatlarni ifodalovchi birliklar orqali namoyon bo'ladi. Ingliz tilidagi anger (g'azab), angry (jahldor), rage (qattiq g'azab), fury (qahr), irritation (achchiqlanish) va resentment (xafagarchilik) birliklari g'azabning turli darajalarini ifodalasa, o'zbek tilidagi g'azab, jahl, qahr, achchiqlanish va darg'azablik kabi birliklar shunga yaqin semantik maydonni tashkil qiladi. Badiiy matnlar tahlili g'azab konseptining ayniqsa metaforik ifodalarga boy ekanligini ko'rsatadi. Masalan, ingliz tilidagi boiling with anger (g'azabdan qaynamoq), lose one's temper (o'zini tuta olmay qolmoq) va see red (qattiq g'azablanmoq)

Date: 3rd September-2026

kabi birliklarda g‘azab kuchli jismoniy yoki fiziologik holat sifatida tasvirlanadi. O‘zbek tilidagi qoni qaynamoq, jahli chiqmoq, qahrga kelmoq va achchig‘i chiqmoq kabi birliklarda ham g‘azabning issiqlik, harakat va kuch bilan bog‘lanishi yaqqol ko‘rinadi.

Umuman olganda, tahlil natijalari to‘rtta salbiy emotsional konseptning har biri muayyan vaziyatni inson tomonidan baholash natijasida shakllanishini ko‘rsatadi. Inson xavf yoki tahdidni anglaganda fear (qo‘rquv), o‘zini ijtimoiy jihatdan nomaqbul deb his qilganda shame (uyat), o‘z xatti-harakatini axloqiy jihatdan noto‘g‘ri deb baholaganda guilt (aybdorlik), o‘ziga nisbatan adolatsizlik yoki to‘siqni his qilganda esa anger (g‘azab) yuzaga keladi. Ushbu emotsiyalar keyinchalik insonning ruhiy yoki jismoniy holatida namoyon bo‘lib, turli leksik, frazeologik, metaforik va kontekstual birliklar orqali tilga ko‘chadi. Demak, salbiy emotsional konseptlarning verbal ifodasi insonning nafaqat hissiy holatini, balki uning voqelikni qanday idrok etishi, baholashi va madaniy muhitda qanday munosabatda bo‘lishini ham aks ettiradi. Shame (uyat) va guilt (aybdorlik) o‘rtasidagi farqni aniqlash tadqiqotning muhim natijalaridan biridir. Shame (uyat) ko‘proq “boshqalar meni qanday baholaydi?” degan ijtimoiy savolga asoslangan bo‘lsa, guilt (aybdorlik) “men noto‘g‘ri ish qildimmi?” degan axloqiy o‘z-o‘zini baholashga asoslanadi. Shu sababli shame (uyat) konseptida social evaluation (ijtimoiy baholash), guilt (aybdorlik) konseptida esa moral responsibility (axloqiy javobgarlik) komponenti dominant hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida salbiy emotsional konseptlarning shakllanishi va tilda ifodalanishini sodda tarzda tushuntirish mumkin. Inson avvalo muayyan hodisa yoki vaziyatga duch keladi. Keyin ushbu hodisani o‘z tajribasi va bilimlari asosida baholaydi. Baholash natijasida unda ma‘lum bir emotsional holat yuzaga keladi. Ushbu emotsional holat jismoniy yoki psixologik reaksiyalar orqali namoyon bo‘ladi. Keyinchalik inson o‘z his-tuyg‘usini turli leksik birliklar, frazeologizmlar, metaforalar va boshqa til vositalari yordamida ifodalaydi. Masalan, xavfli vaziyat insonda qo‘rquvni yuzaga keltirishi, qo‘rquv esa yurak urishining tezlashishi yoki titrash kabi jismoniy reaksiyalar bilan namoyon bo‘lishi mumkin. Shundan so‘ng mazkur holat “qo‘rqmoq”, “vahimaga tushmoq” yoki “yuragi taka-puka bo‘lmoq” kabi til birliklari orqali ifodalanadi. Shu jihatdan salbiy emotsional konseptlarning tildagi ifodasi insonning hodisani qanday qabul qilishi va baholashi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, unda ham universal insoniy tajriba, ham muayyan xalqning lingvomadaniy xususiyatlari aks etadi.

Mazkur modelga ko‘ra, emotsional konseptning shakllanishi bevosita Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillarida salbiy emotsional konseptlarning yadro komponentlari sezilarli darajada universal xususiyatga ega. Biroq ularning periferik qatlamida milliy-madaniy tafovutlar yaqqol namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, SHAME (uyat) va GUILT (aybdorlik) konseptlarida ushbu tafovutlar ijtimoiy baholash, oila, jamoatchilik, obro‘, nomus, axloq va shaxsiy javobgarlik kabi tushunchalar orqali namoyon bo‘ladi. FEAR (qo‘rquv) konseptida tana a‘zolari va fiziologik reaksiyalar, ANGER (g‘azab) konseptida esa issiqlik, olov, kuch va harakatga asoslangan metaforik modellar muhim o‘rin egallaydi.

Shunday qilib, tadqiqotning asosiy natijasi sifatida salbiy emotsional konseptlarning ingliz va o‘zbek tillarida universal-kognitiv va milliy-madaniy qatlamlardan tashkil topgan

Date: 3rd September-2026

ko'p darajali tuzilishga ega ekanligi aniqlandi. Universal qatlam insonning umumiy psixologik va fiziologik tajribasini aks ettirsa, milliy-madaniy qatlam muayyan xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari, axloqiy qadriyatlari va mentalitetini ifodalaydi. Shu nuqtayi nazardan FEAR (qo'rquv), SHAME (uyat), GUILT (aybdorlik) va ANGER (g'azab) konseptlarini qiyosiy o'rganish til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni aniqlash uchun samarali ilmiy asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Austen, J. (2009). *Pride and Prejudice*. London: Penguin Classics.
2. Brontë, C. (2006). *Jane Eyre*. London: Penguin Classics.
3. Brontë, E. (2009). *Wuthering Heights*. London: Penguin Classics.
4. Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Dickens, C. (2002). *Great Expectations*. London: Penguin Classics.
7. Evans, V. (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
8. Evans, V., & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
9. Fitzgerald, F. S. (2004). *The Great Gatsby*. New York: Scribner.
10. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Hoshimov, O'. (2018). *Dunyoning ishlari*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
12. Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press. Mazkur asarda emotsional metaforalar, madaniyat, inson fiziologiyasi va emotsional konseptlar o'rtasidagi munosabatlar tahlil qilinadi.
13. Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
15. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press. Ushbu asar konseptual metafora nazariyasining asosiy manbalaridan biri bo'lib, abstrakt tushunchalarni, jumladan emotsiyalarni jismoniy va ijtimoiy tajriba asosida tushuntirish imkonini beradi.
16. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
17. Lutz, C. (1988). *Unnatural Emotions: Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and Their Challenge to Western Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
18. Orwell, G. (1992). 1984. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Date: 3rd September-2026

19. Qahhor, A. (2012). *Anor: qissa va hikoyalar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
20. Qodirov, P. (2016). *Yulduzli tunlar*. Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.
21. Qodiriy, A. (2019). *O'tkan kunlar*. Toshkent: Ilm-ziyo-zakovat.
22. Said Ahmad. (2019). *Ufq*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
23. Shakespeare, W. (2005). *Hamlet*. London: Penguin Classics.
24. Shakespeare, W. (2016). *Macbeth*. London: Penguin Classics.
25. Taylor, J. R. (2002). *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
26. Tog'ay Murod. (2021). *Otamdan qolgan dalalar*. Toshkent: O'zbekiston NMIU.
27. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
28. Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. New York: Oxford University Press.
29. Wierzbicka, A. (1996). *Semantics: Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.
30. Yus, F. (2006). *The Role of Context in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
31. Cho'lpon. (2019). *Kecha va kunduz*. Toshkent: Ilm-ziyo-zakovat.
32. Said Ahmad. (2005). *Ufq*. Toshkent: Sharq.
33. Qahhor, A. (2010). *Sinchalak*. Toshkent: Sharq.
34. Hoshimov, O'. (2018). *Dunyoning ishlari*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
35. Murod, T. (2021). *Otamdan qolgan dalalar*. Toshkent: O'zbekiston.

